KŐRÖSI ZOLTÁN

A VAKOLAT ÍZE

Kerékgyártó István: *Rükverc*
Kalligram, Pozsony, 2012

A prózaírás egyik mesterségbeli kulcsa feltétlenül a ritmusérzék. Az a képesség, hogy a szerző miként képes az általa ismert és elmondani akart információkat a megírás és a vélhető és elgondolt olvasás ideje szerint elrendezni, miként képes a megírás, elmondás, befogadás időivel egyszerre számolni, úgy, hogy mindez persze (hiszen ez a cél) az elmesélt történet idejét érzékeltesse. Ilyen értelemben a prózaírás mindig a „mennyit elmondani" kérdését ötvözi az elhallgatások, a csendek és késleltetések lehetőségeivel; mondhatni: a sűrítést a sejtetéssel. Minden történetmesélés ki van téve ennek az időbeliségnek, s minden történetmesélés, akár tudatosan, akár ösztönösen, akár jól, akár rosszul, de használja, hiszen nem is tehet mást, használja az információátadás ritmusát. Az író (elbeszélő) saját ideje, a történet (novella) ideje és a befogadó (olvasó) ideje még akkor is hatnak egymásra, ha esetleg a fentebbiek közül egyik se figyel a másikra: vannak akkor is, ha nem veszik észre önmagukat vagy egymást. A prózai mű szerkezete mindenképpen viszonyt tart fent ezzel a ritmussal, különösen a hosszabb próza, például egy novellafüzér.

Azt természetesen nem tudhatom, hogy Kerékgyártó István a *Rükverc* megírásakor mennyi okos számítgatással és mennyi ösztönös ritmusérzékkel szerkesztette meg az egyes novellákon túlmenően a kötetét, de erősen az a benyomásom, hogy Kerékgyártó ebben az értelemben kifejezetten okos és technikás író. Ha valaki netán pejoratív jelzőnek olvasná a „technikás" kitételt, gyorsan hozzáteszem: szó sincsen erről. Az elmondani kívánt történet világát nyilvánvalóan minél behatóbb ismeretekkel bírja az elbeszélő, annál magabiztosabban képes szelektálni az információk közül. Az ismeretek pedig nem csak bővíthetőek, de igazán akkor válnak értékessé, ha az elbeszélőben működik az elhallgatás, a sejtetés, mint az olvasói újrateremtésnek helyet adó okos szerkesztési képesség is. Ebben az értelemben mondom, hogy Kerékgyártó okos és technikás író, vagyis a mesterségbeli tudását dicsérem. Szerintem Kerékgyártó nem csupán otthonosan mozog a novelláiban megjelenített világban, de igazi utánajáró, feltérképező típusú író lehet, akiben szerencsére megvan az a nagyvonalúság is, amivel a prózája ritmusát a sejtetésekkel, sűrítésekkel megszabja.

Ismerősség és idegenkedés határán. Közelről, de nem patetikusan.

Ottlik ír a *Prózá*jában a mára kissé méltatlanul elfeledett Birkás Endre egy kötete kapcsán a látszólag egyszerű nyelv, a ráismerés és pontosság meszes ízéről – efféle vakolatíz tolul fel az olvasóban e novellafüzér olvastán is. A magam olvasói élményéről alighanem az a tény árul el a legtöbbet, hogy nekem a *Rükverc* a második olvasásra jobban tetszett, holott az egyes novellák szerkezete a műfaj kívánalmai szerint erős, olykor csattanóként is működő lezárásokra épül, s második olvasásra nyilvánvalóan a történet fordulatai sem okoztak már különösebb meglepetést. Csakhogy éppen ez a második olvasat engedett közelebb azokhoz a mesterségbeli „okosságokhoz", amelyek Kerékgyártó könyvét a szociológiai pontosághoz képest (dehogy képest; azokkal együtt) magas színvonalú prózává teszik. Ezek az egyenként a műfaj klasszikus kívánalmainak megfelelően felépített novellák ráadásul egy olyan trükkös szerkezetet alkotnak (az elbeszélés visszafelé halad az időben, a „főhős" halálától a születéséig nyomozza az elbeszélő Vidra Zsolt életét), amely szerkezet tulajdonképpen ellentmond a klasszikus novellaolvasáshoz kapcsolódó elvárásoknak. Ebben a szerkezetben, ebben a visszafelé haladásban számos apróbb, de nem lényegtelen elem erősíti a füzért. Az olykor utalásszerűen, olykor szövegszerűen is felbukkanó ismétlések, előrevett és aztán megerősített információk nem csupán a nyomozáshoz hasonló érzést erősítik: az előrevetett információk, majd a megismétlések az olvasóban óhatatlanul a ráismerés érzését keltik, miközben ezzel nem csupán a „hitelességet" erősítik, de a determináltságot is sugallják. Ahogyan az egész szerkezet nyilvánvalóan nem hagyhat kitérést a „már megtörténtek" elmeséléséből, nem hagyhat kiugrást az elrendelt életútból, úgy ezek a visszatérő szerkezetek rá- és ráerősítenek erre a kiúttalanságra. Nem csak a napok, az évek kopognak a másként nem történhető módon, de ezen belül a mondatok, élmények és kisebb történetek is.

Kerékgyártó könyve a megfejtés reménye nélkül nyomoz, és e nyomozás, elbeszélés letargiája maga az élettörténet értelmezése. Ha úgy tetszik, mondhatjuk azt is: anti-nevelődési novellafüzért olvasunk, egy nevelődéstelen és reménytelen életutat, ahol hiába próbálunk (próbálunk, hiszen olvasóból vagyunk) a jól ismert végeredmény felől kiutakat keresni az élet egyes állomásainál, maga a reménytelenség az, amit meg kell értenünk.

Az előbb emlegetett írói-mesterségbeli tudáshoz sorolom azt a megoldást is, hogy az első (a visszatekerést megindító) novellát jelen igeidőkbe helyezte Kerékgyártó, a többi szöveget múlt időbe írja. A füzér – hadd mondjam így – az igeidőivel is a jelenből a múltba tart, miközben az olvasó mégiscsak egy másik irányba utazik a szöveggel. (Itt jegyzem meg azt is, hogy az első novella a „nyomozás" megkezdésének tényét a test szó szerinti darabokra szedésével, a boncolással illusztrálja.) Ugyancsak okos írói megoldás, hogy az egyes novellák tulajdonképpen csomópontok az elmesélt életben, s aligha kétséges, hogy mellettük, főként a kötet második felében, egyre fontosabbá válnak a kihagyások, az el nem mesélt történetek. Egy ilyen életnek és egy ilyen világnak maga az el nem mesélhetőség is az egyik jelentése – nem kis írói feladat azonban ezt érzékeltetni: s ezt, a jelen elmesélhetetlenségét Kerékgyártó szerintem hibátlanul oldja meg. A történettelenségbe hulló életrészek jelentése éppen a tör-

ténettelenség: lám csak, voltak nekünk szép élményeink. Vagy nem voltak. Az elbeszélő minél „hátrébb" halad Vidra Zsolt életének felfejtésében, annál több kiutat találhatna a fiatalember számára, találhatna, ha akarna – azonban éppen ezek el nem mondása jelzi, hogy sem az alternatívák, sem a remények nem valóságosak. Meggyőződésem az is, hogy a szerkezet kibontakozása, a csomópontok egymásra rímelése, ahogy egyre többször találkozik az olvasó a történetrészek megelőlegezésével, jelzésével, s aztán bekövetkeztével, egyúttal a személyesítés, hitelesítés hatásán túl a ráismerés élményét adják (lásd pl. az *Egynapos meló*, és a *Dodi és Cicus* című novellákat), a nézőpont finom változását, odébb tolását is eredményezik, és összességében e nagyon is „irodalmi" megoldással az irodalmiasságot kerülik el. Kerékgyártó egyébiránt is óvakodik a szépségtől és irodalmiasságtól, hiszen e kettő, naná, egy ilyen élet elmesélése!, könnyen vezethetné őt a rácsodálkozó giccsig, s beleszépeleghetne a patetikus álszociológiába.

Szó sincsen azonban ilyesmiről.

Kerékgyártó, aki a műfaj szabályainak maradéktalan betartásával megmutatja, hogy tud klasszikus novellát írni, egyúttal azt a rendkívül nehéz feladatot végzi el, hogy nagyon erősen a mában élő történetet, történeteket mesél el. Aki próbálta már, hogy a jelenről beszélő prózát írjon, az tudhatja, milyen komoly írói teljesítmény ez. A determináció – a történet csomópontjain fel-felbukkanó változtathatóság, a kiút lehetősége, s minden alkalommal bebizonyosodó lehetetlensége – azt az érzetet adja az olvasónak, hogy ez esetben nem csak a megírt főhősnél, de olykor a kereső, nyomozó írónál is többet tud. Úgy vélem, ez az érzés, a jelen világunknak ez a rideg, könyörtelen tudatosítása Kerékgyártó könyvének talán a legnagyobb írói erénye. Nem azért, mert eddig nem tudtunk erről, hanem azért, mert a tudástól a kimondásig, elmesélésig, egyáltalán: az elmondhatóságig vezető utat Kerékgyártó okosan, professzionálisan oldotta meg.

Természetesen ez a fajta elbeszélői mód (a szikár nyelv, az érzelmek lemetszése) felveti a történet, illetve történetek teherbírását. Vajon a visszanyomozott életút, s annak egyes állomása a szó zsigeri értelmében eléggé érdekesek, eléggé fordulatosak ahhoz, hogy fenntartsák az olvasó érdeklődését?

Úgy vélem, ez Kerékgyártó kötetének egyik legnehezebben megválaszolható kérdése. Kerékgyártó határozottan kerüli mind elbeszélői modorában, mind nyelvi alakzataiban a költőiséget, s mi tagadás, ez a meszes íz, ez a kopogás olykor (egyébként nem sokszor) nem könnyítik meg az olvasó szövegbe merülését. Persze világos: szívünk szerint, s ha választhatunk, nem a Blaha Lujza téri hajléktalanokhoz mennénk el városnéző sétára, és nem a közért hátsó traktusában csodálnánk meg az eladásra kerülő húsárut. De az se kétséges, hogy tudunk a Blaháról és a penészes raktárról is. Cserébe kapjuk Kerékgyártó kétségbevonhatatlan otthonosságát valamennyi valóságos és átvitt értelmű helyszínen: egy közel hat évtizedes magyarországi életút megjelenített helyszínein. Mindegy, hogy Kerékgyártót a megéltség vagy az olvasottság juttatta e tudáshoz, mert biztonállítható, hogy az olvasó (szereti vagy nem szereti) hitelesnek és valóságosnak olvassa ezt a világot. Félreértés ne essék: ez egy újabb, nagyon komolynak szánt dicséret volt.

Alighanem Kerékgyártó egyik legjobb író eszköze a dialógusok erőssége. Pattogó, nagyon-nagyon ritkán elcsúszó, drámai értelemben is előrevivő dialógusokat képes írni, s tán mert tudja is ezt magáról, szerencsére sokkal erősebben támaszkodik rájuk, mint a környezetleírásokra, szociologikus feltérképezésekre. (Zárójelben: megítélésem szerint nyelvi értelemben kifejezetten jót tett Kerékgyártó írói hangjának az, hogy a korábban erősebben érzékelhető Parti Nagy hatás alól mintha kivonta volna magát, és Tar Sándor, Hajnóczy novellái felé mozdult.) Kerékgyártó novellafüzére három nevet biztosan megidéz a komoly irodalmi hagyományból: Hajnóczy, Csalog Zsolt és Tar Sándor írásait. Hajnóczynál ugyan sokkal kevesebb benne a költőiség és a váratlanság, s néha kissé kopogóvá válik, ám a vele való rokonság kétségbevonhatatlan. Csalog Zsolt mostanában kevesebbet felbukkanó művei egyértelműen a *Rükverc* előképei között vannak. Tar Sándorról szólva pedig úgy vélem, hogy például a novellák lezárását mint írói feladatot tekintve Kerékgyártó – éppen a ki nem mondások, a tanulságnélküliségek, a le nem kerekített szerkezetek révén – jobb megoldásokat talál nála. Példának megint a már idézett *Dodi és Cicus* című novellát hozom: itt Kerékgyártó két bekezdésnyi, sűrű, koppanó mondatokból összetapasztott lezárással emeli fel, fejezi be a történetet, s mesze van mindenféle tanulságok levonásától, katartikus törekvésektől és bölcselkedéstől. Ennyi erővel persze idézhetném valamennyi novellája lezárását is: Kerékgyártó kifejezetten jó, tanítható megoldásokat használ.

Kerékgyártó mértéktartása mutatkozik meg abban is, hogy az egyébként nagy érzékkel használt nyelvi-mikroszociológiai elemeket okos adagolással engedi csak a szövegekbe. Van itt rúdlámpa és autóskabát, persze hogy

van, de csak akkor és ott, ahol szükség van rá. (Példaként idézem azt a novellarészletet, ahol a pöcegödör ásásáról folyó dialógusban elég a belosztály élményvilágára való utalás. Elég, és nem is kell több, és komoly erény, hogy Kerékgyártó tudja ezt.) A szövegekben rejlő effajta tudás megmutatkozik a hajléktalan élet szokásaitól a bolti gyakorlatig, a vágóhídi lopásoktól a siófoki műanyag-éjszakai világig. Ezzel az okos mértéktartással képes mindvégig a közhelyesség-ismerősség és a megismerni érdemes egyediség határán egyensúlyozni. Illetve dehogy egyensúlyozik, megdolgozza és jóra formálja a szöveget, higgye csak az olvasó az egyensúlyozást. (Hiszi is.) En-

nek a fajta írói alaposságnak, mesterségbeli következetességnek manapság leginkább az angolszász, s azon belül is leginkább az észak-amerikai prózában láthatjuk-olvashatjuk a legjobb példáit, s a fentebb említett nevekhez képest is szerintem a kortárs magyar irodalom igencsak örvendhet ennek a hangnak.

Nagyon kevés olyan szövegrészletet idézhetnék, ahol a szöveg mélyén görgő tragikum, nem is tragikum, inkább reménytelenség és az események ezt megmutató sora hirtelen sokká, túlzottá válik, s a tragikum fokozása hirtelen szinte komikumba fordul. (Ilyen vétségnek gondolom például a bolti környezetben egy ujj lemetszésének a leírását, vagy az olyan kevéssé sikerül fordulatot, mint az évtizedes házasság után a ruhátlan felesége látványát sokként megélő főhős lelkiállapota. Illetve nem is a lelkiállapotát, hanem az azt megjelenítő két, három mondatot.) Bírálatként jegyzem meg azt is, hogy szerintem a novellákban a legkevésbé a „főhős" Vidra Zsolt gondolatainak a bemutatása működik. Őszintén szólva, nem is értem a főhős gondolatait és érzéseit bemutató mondatokat ezekben a máskülönben szikár és pontos szövegekben; nem a szándékot, hanem az írói megoldást. Szerintem ebben az értelemben Kerékgyártónak kár volt megmaradnia a klasszikus omnipotens elbeszélői attitűdnél és novellahagyománynál, lehetett volna bátrabb és radikálisabb.

Az effajta megjegyzéseim (igazán nincsen sok) azonban csak ahhoz képest értelmezendők, amit Kerékgyártó könyvéről alapvetően állítok: egy nagyon jó, okosan és technikásan megírt, nem mellékesen a máról, nagyon is a máról beszélő prózakötetet írt meg a szerző.

Egy könyv, ami képes a közép-kelet-európaiság, a magyarországi lét érvényes, most élhető irodalmi értelmezésére – nem kis dolog ez. Legyen majd a filológusok dolga, hogy elhelyezzék ezt a művet a pályáján. Szerintem komolyat, és jó irányba lépett.

■ ■ ■

■ **Kőrösi Zoltán** (Budapest, 1962): író, forgatókönyvíró, dramaturg. Legutóbbi kötete: *Az utolsó meccs. Történetek a titkos magyar focikönyvből* (Kalligram, 2012).